

1

KRYTYKA
PO PRZEŁOMIE
WYBRANE
PROBLEMY
Z DWUDZIEŚTOLECIA
1989-2014

EWA GÓRECKA

Uniwersytet Kazimierza Wielkiego
w Bydgoszczy

Od duchowości do ideologii. Twórczość Konstantego Ildefonsa Gałczyńskiego w krytyce literackiej po 1989 roku

Refleksja nad obecnością twórczości Konstantego Ildefonsa Gałczyńskiego w krytyce literackiej wymusza na badaczu zgodę na badanie zjawiska, u którego podstaw zaznacza się paradoks. Poeta bowiem od początku swej aktywności artystycznej niezwykle cenił czytelnika, co poświadcza fakt, że w okresie powojennym wybrał „strategię korespondenta”¹. Postawa ta wyraźnie zogniskowana

¹ Takiego określenia użył, jak pamiętamy, Edward Balcerzan. Strategia ta, wymagająca zgody na zmienne koniunktury czasopiśmiennictwa, manifestowała się w preferowaniu publikacji prasowych, gwarantujących rzesze czytelników. Postawa ta była także przedmiotem krytyki Miłosza, który pisał: „Lutnia w ręku i tłum wielbicieli – oto czego pragnął, jak pragnęli dawni pieśniarze i poeci”. Warto przypomnieć, że autor *Doliny Issy* w 1999 przyznał, że „[...] tamte sądy były bardzo stanowcze. Być może upływ czasu łagodzi trochę ostrość sądów”. Zob. E. Balcerzan, *Poezja polska w latach 1939-1965*, cz. 1, *Strategie liryczne*, s. 107-138; Cz. Miłosz, *Zniewolony umysł*, Kraków 2004, s. 141; Cz. Miłosz, *Rozmowy polskie 1999-2004*, Kraków 2010, s. 10.

była na budowaniu relacji twórca – czytelnik, w tle zaś usytuowany był, jak podkreśla Miłosz – mecenas – państwo². Związek ten pozostaje nie bez wpływu na stosunek poety do krytyki oraz krytyki wobec jego twórczości. Gałczyński w swej poezji wielokrotnie narzekał na nią³, nie stronił od skarg na wydawców i redaktorów (*Wyspa megalomania*), ale jednocześnie musiał się z jej opiniami liczyć. Dla poety określającego się mianem szarlatana (*Ulica szarlatanów*) krytyk, uznawany za dodatkowego pośrednika między nadawcą a odbiorcą dzieła literackiego⁴, zakłócał więzy z czytelnikiem. W rezultacie nad spuścizną autora *Niobe*, kreującego się na artystę świadomego roli krytyka literackiego, ciąży dwuznaczny stosunek do niego – stałe balansowanie pomiędzy lekceważeniem a pochlebstwem.

Zainteresowanie krytyki twórczością Konstantego Ildefonsa Gałczyńskiego charakteryzuje się dużą dynamiką. Zmienność perspektyw badawczych oraz wartościowania, znamienne dla krytyki w ogóle, w odniesieniu do dzieł autora *Balu u Salomona* stają się ważne. Okazuje się bowiem, że funkcje krytyki literackiej, wyróżnione przez Janusza Sławińskiego, w pracach dotyczących dzieł poety współlistnieją w taki sposób, że w perspektywie diachronicznej, której dolną granicę wyznacza rok 1989⁵, odsłaniają nie tylko zmiany w metodologii literaturoznawczej, ale też rodzimej kultury.

² Cz. Miłosz, *Zniewolony umysł*, dz. cyt., s. 145.

³ Na przykład w liryku pt. *Boję się zostać wieszczem* pisze: „Bo przyjdzie Boy i powie:/ – Wszystko to...:/ [...] / Każdy grzech palcem wytknie,/zademonstruje,/ święte pieczęci złamie,/powyskrobuje”, *Dzieła w pięciu tomach*, t. I, red. K. Gałczyńska, B. Kowalska, Warszawa 1979, s. 109.

⁴ J. Sławiński, *Funkcje krytyki literackiej*, [w:] tenże, *Dzieło, język, tradycja*, Kraków 1998, s. 163.

⁵ Granica ta wyznaczona jest z perspektywy historycznej i społecznej. Jej zastosowanie uzasadnia fakt, że zmiany, jakie zaszły po 1989 roku w Polsce, odcisnęły piętno również na krytyce literackiej. Por. J.S. Ossowski, *Sprawa Gałczyńskiego. Szkice z antropologii kultury literackiej*, Kielce 2011, s. 87.

Jeśli przyjmiemy za Sławińskim, że krytyka jest mową o literaturze pozostającą jednak mową komplementarną wobec niej, dającą się usytuować na poziomie aktywności, analogicznym do poziomu artysty⁶, to prace poświęcone twórczości Gałczyńskiego stanowią trop dynamiki wyznaczanej zarówno przez zjawiska kulturowe, jak i społeczne. Przyglądanie się im zogniskujemy wokół epistemologicznej funkcji krytyki i pojawiających się w jej obrębie problemów, które wyraźnie zaznaczyły się po 1989 roku i są wobec siebie biegunowe – duchowości poety (w tym doświadczeń religijnych) oraz związków jego twórczości z socrealizmem⁷. Funkcja poznawczo-oceniająca⁸ krytyki polega na przyjęciu przez autora roli „przewodnika w konsumpcji literackiej”⁹, zatem *cicerone*, którego kompetencje czytelnicze wykraczają poza przeciętne. Większa bądź mniejsza jej wyrazistość może stanowić świadectwo zainteresowania konkretnym twórcą, dowód zmiennych preferencji estetycznych, etycznych, a pośrednio także określać miejsce artysty w modelu kultury. Twórczość autora *Noctes Aninenses* w publikacjach krytycznych powstałych w interesującym nas przedziale czasowym wykazuje zmienną obecność¹⁰. Źródła tej dynamiki tkwią

⁶ J. Sławiński, *Krytyka literacka jako przedmiot badań historycznoliterackich*, [w:] tenże, *Próby teoretycznoliterackie*, Kraków 2000, s. 139.

⁷ Prace krytyczne poświęcone twórczości Gałczyńskiego, powstałe po 1989 roku można porządkować według różnych kryteriów – począwszy od metodologicznych przez genologiczne, etc. Refleksje na temat obrazu Gałczyńskiego w krytyce sąsiadują z omówieniami prac opublikowanych po Roku Gałczyńskiego – 2003 – wyznaczonym w 50 rocznicę śmierci poety oraz setną rocznicę jego urodzin w roku 2005 (*Mag w cylindrze. O pisarstwie K.I. Gałczyńskiego*, red. J. Rohoziński, Pułtusk 2004; *Gałczyński po latach. Sympozjon Neapol 23-24 maja 2003*, red. J. Żurawska, Kraków-Neapol 2004; *Dzieło i życie Konstantego Ildefonsa Gałczyńskiego*, t. I/II, red. A. Kulawik i J.S. Ossowski, Kraków 2005; *Po co nam Gałczyński? Studia i szkice*, red. P. Kowalski i K. Leńska-Bąk, Opole 2005; *Gałczyński znany i nieznan. Studia i szkice*, red. A. Gomółka, Katowice 2005).

⁸ Zob. J. Sławiński, *Funkcje...*, dz. cyt., s. 160.

⁹ Tamże, s. 175.

¹⁰ Z podobną tendencją mamy do czynienia w okresie od juveniliów poety po kres jego twórczości (1953) oraz od 1953 po 1989. W pierwszym przedziale najwięcej prac pojawiło

przede wszystkim w tym, że w latach 90. twórczość Gałczyńskiego jest już dobrze znana¹¹, ale zarówno kultura, jak i metody badań uległy od czasu ich pierwodruków zasadniczej zmianie. Czynniki te odgrywają zasadniczą rolę w odczytaniach krytycznych. Po pierwsze: sprawiają, że ich aspekt poznawczy przybiera postać re-interpretacji. Dobrym tego przykładem są szkice poświęcone na przykład poematowi *Wit Stwosz*, który w nowszych pracach bada-

się w latach 1953-1980 (J. Błoński, *Gałczyński 1945-1953*, Warszawa 1955; J. Błoński, *Oblicza świata*, [w:] *Poeci i inni*, Kraków 1956; A. Międzyrzecki, *O Porfirionie Osiełku*, „Nowa Kultura” 1958, nr 49; A. Stawar, *O Gałczyńskim*, Warszawa 1959; A. Kulawik, *Uwertura Gałczyńskiego do poematu „Niobe”*, „Ruch Literacki” 1968, nr 1; M. Wyka, *Gałczyński a wzory literackie*, Warszawa 1970; W.P. Szymański, *Konstanty Ildefons Gałczyński: „Wjazd na wielorybie”*, [w:] *Liryka polska. Interpretacje*, red. J. Prokop, J. Sławiński, Kraków 1971; J. Błoński, *Odmarsz*, Kraków 1978; A. Kamińska, *Szczęście artysty*, „Życie Literackie” 1973, nr 49; A. Kulawik, *Niobe. Poetycki traktat o sztuce*, „Poezja” 1973, nr 12; A. Kulawik, *Bal u Salomona – próba określenia wrażliwości poetyckiej Gałczyńskiego*, „Poezja” 1973, nr 12; A. Kulawik, *„Kolczyki Izoldy” – obrachunek Gałczyńskiego z mitami narodowymi*, „Poezja” 1974, nr 6; A. Kulawik, *Bal i Arkadia – dwa kluczowe motywy liryki K.I. Gałczyńskiego*, „Przegląd Humanistyczny” 1974, nr 6; D. Buttler, *Groteskowa struktura słowna „Porfiriona Osiełka”*, „Przegląd Humanistyczny” 1974, nr 6; A. Kulawik, *Konstanty Ildefons Gałczyński*, Wrocław 1977). Z mniejszym zainteresowaniem twórczością Gałczyńskiego mamy do czynienia w latach osiemdziesiątych. Powstają wówczas zarówno prace związane z konkretną problematyką (J. Skarbowski, *Poezjo-muzyka Konstantego Ildefonsa Gałczyńskiego*, [w:] *Literatura-muzyka. Zbliżenia i dialogi*, Warszawa 1981; E. Balcerzan, *Poezja polska w latach 1939-1965*, część I, Warszawa 1984), jak i syntezы znacząco wpływające na dalsze kierunki badań (M. Wyka, *Wstęp*, [w:] K.I. Gałczyński, *Wybór poezji*, oprac. M. Wyka, Wrocław 1982). Publikacje z lat 80., zwłaszcza praca Balcerzana, nadają refleksji krytycznej nad poezją i strategią artystyczną poety nowy kierunek. Należy też podkreślić, że wśród wymienionych tu prac dominują artykuły.

¹¹ Twórczość poety w omawianym okresie była też wielokrotnie przypomniana w postaci licznych edycji (w języku polskim, według danych z zasobów Biblioteki Narodowej, ukazało się ich 67). Tomy jego poezji, często były wyborami, niekiedy dokonywanymi przez córkę autora – Kirę Gałczyńską, kierowanymi do określonego odbiorcy, np. *Dlaczego ogórek nie śpiewa*, wyb. K. Gałczyńska, Warszawa 2003, *W sprawie Bu i Af: wiersze dla dzieci*, Warszawa 2008), zogniskowanymi wokół określonej tematyki (*Serwus Madonna. Wiersze dla Natalii*, wybór i post. K. Gałczyńska, Warszawa 2005), miejsca powstania (*Wiersze z Prania*, wyb., post. i noty K. Gałczyńska, Warszawa 2005), gatunku (*Mężczyzna w damskim kapeluszu. Próby teatralne*, red. M. Nalewski, Warszawa 2015) lub też edycjami pojedynczych utworów (*Kronika olsztyńska*, Bielsko-Biała 2001; *Wielkanoc Jana Sebastiana Bacha*, Warszawa 1996).

ny jest nie tylko w kontekście refleksji nad sztuką¹², ale też w węższym, wcześniej w nich nieobecnej perspektywie – socrealizmu¹³ oraz *Niobe*. Ostatni z wymienionych utworów interpretowany był przed rokiem 1989, między innymi, jako eksperyment formalny¹⁴, obecnie zaś uczeni podążają ku nowym ujęciom, czego przykładem jest ostatnio opublikowana praca Jakuba Z. Lichańskiego¹⁵, który łącząc metodę filologiczną z hermeneutyką i retoryką¹⁶, proponuje interesujące, bogate w nowe spostrzeżenia, odczytanie utworu.

Drugiej przyczyny zmiennej intensywności badań nad twórczością Gałczyńskiego poszukiwać należy w edycjach tekstów wcześniej niepublikowanych¹⁷. Spuścizna poety nie doczekała się dotąd pełnego wydania. Lukę tę w pewnym stopniu uzupełniają dwa tomy poezji – *Szarlatanów nikt nie kocha*, *Wiersze zebrane t. I* oraz *Portret muzy. Wiersze zebrane t. II* poprzedzone szkicami Jerzego S. Ossowskiego, wydane w 2014 r., ale i one, jak czytamy w nocie edytorskiej, można uznać jedynie za „jak najpełniejsze do tej pory wydanie wierszy K.I. Gałczyńskiego”¹⁸. Publikacja ta, przy-

¹² Takie ujęcie prezentuje praca J.Z. Lichańskiego, do której jeszcze powrócimy. Zob. J.Z. Lichański, *Niobe Konstantego Ildefonsa Gałczyńskiego „Ty jesteś moja światłość świata...”*, Kraków 2015.

¹³ Postać snycerza, zdaniem Wojciecha Tomasika, nie tylko przez Gałczyńskiego (Słobodnik) była inspiracją do refleksji nad nową rzeczywistością i rolą sztuki, pojmowanej jako trud. Por. W. Tomasik, *Poezja twardych rąk. Socrealizmu wiersze programowe*, [w:] tenże, *Słowo o socrealizmie. Szkice*, Bydgoszcz 1993, s. 46-50.

¹⁴ R. Matuszewski, „*Niobe*” i „*Wit Stwosz*”, „*Nowa Kultura*” 1952, nr 5, s. 9.

¹⁵ J.Z. Lichański, *Niobe Konstantego Ildefonsa Gałczyńskiego „Ty jesteś moja światłość świata...”*, dz. cyt.

¹⁶ Por. tamże, s. 18-19.

¹⁷ Warto wspomnieć też o wydaniu korespondencji poety – *Pozdrowienia dla Czarodzieja. Korespondencja K.I. Gałczyńskiego*, wybór, wstęp i komentarze K. Gałczyńska, Warszawa 2005. Publikacja ta budzi jednak wątpliwości – prawdopodobnie bowiem stanowi wybór. Por. M. Radziwon, *Listy Nawskrośpoety*, „*Gazeta Wyborcza*” z dnia 25 stycznia 2005, s. 15.

¹⁸ K.I. Gałczyński, *Szarlatanów nikt nie kocha. Wiersze zebrane*, t. 1, Warszawa 2014, s. 963.

pominająca wiersze od lat pomijane w kolejnych edycjach oraz te, które zamieszczane były w wydaniach o charakterze naukowym, jak chociażby opracowane przez Martę Wykę wybory z serii Biblioteki Narodowej, nadal nie obejmują całej poezji autora *Balu u Salomona*. Na refleksję krytyczną jego twórczości niewątpliwie ożywczy wpływ wywarło pierwsze wydanie *Notatnika*. Zdeponowany przez Natalię Gałczyńską w latach 70. w Muzeum Literatury z zastrzeżeniem publikacji po 50 latach od śmierci autora¹⁹, okazał się cennym odkryciem. Dziennik, niewielki rozmiarowo²⁰, miejscami nieczytelny, jest ważnym w jego biografii zapisem intymnym. Odślania bowiem nie tylko przeżycia i spostrzeżenia jeńca wojennego, ale też wprowadza w świat przeżyć duchowych poety, sporadycznie uobecniających się w jego lirykach. Rozważania religijne, zajmujące w *Notatniku* dużo miejsca, wymusiły na badaczach twórczości Gałczyńskiego zajęcie się samym tekstem, jednocześnie implikując weryfikację interpretacji utworów wcześniej znanych, zbadanych, ale wobec zawartych w zapiskach treści, domagających się nowego odczytania oraz usytuowania w strukturze twórczości poety²¹. Pokłosem tych działań są szkice wprowadzające w podejmowaną w dzienniku tematykę oraz poświęcone jego specyfice genologicznej²², związkom pomiędzy

¹⁹ Por. K. Gałczyńska, *Krótką historia „Notatnika”*, [w:] K.I. Gałczyński, *Dzieła wybrane*, wyb., oprac. i przypisy K. Gałczyńska, Warszawa 2002, s. 467.

²⁰ Pisany był przez zaledwie trzy miesiące – od 18 VIII do 18 XI 1941 r.

²¹ Np. tekstów powstałych w trakcie wojennej tułaczki, szczególnie zaś *Notatek z nieudanych rekolekcji paryskich*.

²² S. Stabro, *Pomiędzy dziennikiem a dziennikiem. Życie nie całkiem na niby... O „Notatniku” obozowym K.I. Gałczyńskiego*, [w:] *Dzieło i życie Konstantego Ildefonsa Gałczyńskiego*, t. 2, dz. cyt., s. 625-645.

poetyką a aksjologią²³ oraz poszukiwaniom wiary²⁴, tożsamości²⁵ i form ekspresji²⁶, związkom z epoką²⁷. Warto też podkreślić, że wydanie niepublikowanych wcześniej notatek wpływa na zainteresowanie krytyków związkami pomiędzy twórczością artysty a jego życiem²⁸. Perspektywa biografistyczna nie należy do szczególnie cenionych, ale zastąpienie jej refleksją nad biofilia i autobiografizmem umożliwiło nowe odczytania jego poezji eksponujące strategie artysty wobec własnej biografii²⁹. Publikację *Notatnika* uznać zatem można za czynnik dynamizujący funkcję poznawczą krytyki jego dzieł, zwłaszcza że w jej obrębie aspekt epistemologiczny zrównoważony zostaje oceniającym.

²³ E. Górecka, *Aksjologia a emocje. O poezji Gałczyńskiego*, [w:] *Historyczne i współczesne aspekty badań nad kulturą muzyczną i poezją*, red. B. Bonna, Bydgoskie Towarzystwo Naukowe, Prace Wydziału Nauk Humanistycznych, Prace Komisji Sztuki, Bydgoszcz 2012, s. 69-84.

²⁴ E. Górecka, *Wiara i język. O „Notatniku” Konstantego Ildefonsa Gałczyńskiego*, [w:] *Literatura i wiara*, red. A. Sulikowski, Szczecin 2009, s. 181-200.

²⁵ E. Górecka, *Stracić miejsce – zyskać świat? O wojennej odysei Gałczyńskiego/ Den Ort verlieren – die Welt gewinnen? Über die Kriegs-Odyssee Gałczyńskis* (w druku).

²⁶ E. Górecka, *Wizja teatru w „Notatniku” Konstantego Ildefonsa Gałczyńskiego*, [w:] *Między teatrem a światem. W kręgu problemów dramatu, sztuki scenicznej i teatralizacji kultury*, red. R. Strzelecki, Bydgoszcz 2010, s. 129-142.

²⁷ Marta Wyka zaznacza, że *Notatnik* stanowi świadectwo doświadczeń duchowych i religijnych poety, świadectwo czasów oraz zapowiedź przyszłych wyborów. Zob. Wyka, *Wstęp*, do K.I. Gałczyński, *Wybór poezji*, oprac. M. Wyka, Warszawa-Wrocław-Kraków 2003, s. XIV.

²⁸ Badaniom twórczości Gałczyńskiego po roku 1989 towarzyszy znaczne zainteresowanie jego biografją. Dobitym tego dowodem są publikacje w większości autorstwa córki poety. Por. K. Gałczyńska, *Zielony Konstanty, czyli opowieść o życiu i poezji Konstantego Ildefonsa Gałczyńskiego*, Warszawa 2000; K. Gałczyńska, *Gałczyński*, Wrocław 2000; A. Arno, *Konstanty Ildefons Gałczyński. Niebezpieczny poeta*, Kraków 2013. Do biografii autora odnosi się także praca K. Gałczyńskiej *Srebrna Natalia* (Warszawa 2006).

²⁹ A. Gomóła, *Mistrza Konstantego postawa wobec życia. Biofilia jako strategia poetycka*, [w:] *Dzieło i życie Konstantego Ildefonsa Gałczyńskiego*, t. I, dz. cyt., s. 313-326; R. Lubas-Bartoszyńska, *Kamyki autobiograficznej mozaiki poetyckiej K.I. Gałczyńskiego*, [w:] tamże, s. 431-441; A. Gomóła, *Konstantego Gałczyńskiego zabawa z przeszłością*, [w:] *Obraz minulości v současné česke a polské literatuře/ Obraz przeszłości we współczesnej literaturze czeskiej i polskiej*, red. J. Heczko, L. Martinek, Katowice-Opawa 2006, s. 317-323.

Wśród znaczących zamian w pracach poświęconych twórczości Gałczyńskiego ważną rolę odgrywają przemiany rekodowania, uznawanego przez Sławińskiego za „ustosunkowanie [...] komunikatu wobec języka przyzwyczajzeń literackich czytelnika”³⁰. Proces ten *de facto* tożsamy jest z aktualizacją odczytań, możliwą pod warunkiem wykorzystania nowych metod badawczych, a zatem repertuaru narzędzi uformowanych w innym modelu kultury niż ten, w obrębie którego powstało poddawane nowemu odczytaniu dzieło. Wśród korzyści płynących z takiego ujęcia wymienić można w pierwszej kolejności reinterpretację, dla mniej odczytanego odbiorcy stanowiącą *novum*, dla bardziej wprawnych czytelników, a szczególnie badaczy – impuls do dialogu. W obu przypadkach zarówno same dzieła, jak i ich odczytania zyskują większą dynamikę w komunikacji literackiej. Rekodowanie dzieł Gałczyńskiego po roku 1989 cechuje zainteresowanie wcześniej pomijaną w badaniach problematyką oraz niezwykle bogactwo metodologiczne. Oba ogniwa tego procesu stale ze sobą powiązane, stanowią zarazem ważny trop kultury współczesnej – dynamicznej i atropicznej oraz przemian społeczno-politycznych, których początek wyznacza wskazana wcześniej data. Po pierwsze więc w nowych odczytaniach dzieła autora *Niobe* zmiany o charakterze pozaliterackim przyczyniły się do wyznaczenia wśród nich istotnego miejsca szkicom poświęconym problematyce duchowej, szczególnie zaś religijnej. Uwaga badaczy skierowana została na utwory znane, jak np. *Notatki z nieudanych rekolekcji paryskich* interesująco odczytane przez Zofię Zarębiankę³¹, która wyłączając

³⁰ J. Sławiński, *Funkcje krytyki...*, dz. cyt., s. 165.

³¹ Z. Zarębianka, *Epifania negatywna* w „*Notatkach z nieudanych rekolekcji paryskich*”, [w:] *Dzieło i życie Konstantego Ildefonsa Gałczyńskiego*, t. 2, dz. cyt, s. 647-654 (przedruk: *taż*, *Czytanie sacrum*, Kraków-Rzym 2008). Za interesujący należy uznać fakt, że w tomie tym szkic Zofii Zarębianki, obok wcześniej wspomnianego eseju Stanisława Stabry (*Pamiędzy diariuszem a dziennikiem...*, dz. cyt.) umieszczone są w części poświęconej twórczości powstałej w okresie wojny i emigracji.

z rozważań kontekst biograficzny i ideologiczny, odwołując się zaś do ustaleń religioznawczych (Rudolf Otto), odsłania „fałszywą [...] świadomość religijną” bohatera³² i dopiero wydany – wspomniany wcześniej *Notatnik*. Krytycy zainteresowani tą problematyką przyglądali się również funkcjonowaniu w jego liryce motywów biblijnych, czemu towarzyszyły ustalenia o charakterze genologicznym (obecność groteski), umożliwiające określenie stosunku artysty do *sacrum*³³. Szkice eksplorujące poezję Gałczyńskiego, ze szczególnym uwzględnieniem motywów biblijnych, odsłaniają pomijane, szczególnie w okresie powojennym, nawiązania, czemu niewątpliwie sprzyjało wyparcie pozytywistycznego genetyzmu przez koncepcję intertekstualności. Autorzy, nawet ci, którzy z metod tych zrezygnowali, odkrywają nieprzerwane czerpanie poety z tradycji chrześcijańskiej, choć podkreślają jednocześnie (Biliński), że nie stanowią one dominanty w twórczości autora *Noctes Aninenses*³⁴. Określenie roli tych nawiązań w spuściźnie poety oraz formy ich uobecniania się – zarówno w obrębie topiki³⁵, jak i strategii poetyckiej polegającej na przenoszeniu *sacrum* do obszaru *profanum*³⁶, uznać można za znaczące, ponieważ stanowi, w konfrontacji z utworami powstałymi po wojnie, potwierdzenie przekonania Miłosza, że „Gałczyński powinien nas niepokoić, bo jest jakiś po dziś dzień nieodcyfrowany³⁷. Wskazanie skłonności artysty do transpozycji wyobrażeń ukształtowanych przez Biblię – np. obrazu Apokalipsy – do satyrycznych wizji

³² Tamże, s. 654.

³³ K. Biliński, *Motywy biblijne w poezji Konstantego Ildefonsa Gałczyńskiego*, [w:] *Dzieło i życie Konstantego Ildefonsa Gałczyńskiego*, t. II, dz. cyt., s. 454.

³⁴ Tamże, s. 454.

³⁵ Tamże, s. 450.

³⁶ Tamże, s. 454.

³⁷ Cz. Miłosz, *Prywatne obowiązki*, Olsztyn 1990, s. 73.

schyłku Ziemi (*Koniec świata. Wizje świętego Ildefonsa, czyli Satyra na Wszechświat*)³⁸ należy do tych ustaleń, które korespondują z refleksjami na temat związków poety z kulturą popularną. „Familiaryzowanie związków z kulturą wysoką – jak to trafnie określiła Marta Wyka – stało się sygnaturą Gałczyńskiego”³⁹, zauważalną w wielu jego utworach, także tych sytuowanych na biegunie – socrealizmie oraz w pismach intymnych – obozowych (*Notatniku*), w których stale mamy do czynienia ze swobodnym i częstym przechodzeniem od *sacrum* do *profanum*⁴⁰.

W książkach opublikowanych po 1989 roku refleksje na temat obecności tematyki duchowej i religijnej w twórczości Gałczyńskiego pojawiły się również w pracach z zakresu poetyki historycznej. Zainteresowanie kategoriami estetycznymi – np. groteską – przyczyniło się, jak to dzieje w pracy Elżbiety Sidoruk, nie tylko do odświeżenia nowych aspektów dzieł poety – przede wszystkim stosowanych przez niego praktyk stylizacyjnych⁴¹, w tym także parodiowania konwencji gatunkowych wyrosłych z tradycji religijnej⁴² oraz modyfikacji satyry, ale również do rekodowania utworów, w których mamy do czynienia z nawiązaniami do *sacrum*. Wart podkreślenia jest także fakt, że badania uobecniania się groteski w pisarstwie Gałczyńskiego przyczyniły się do rewizji miejsca poety w kulturze XX wieku.

³⁸ K. Biliński, *Apokalipsa według Konstantego Ildefonsa Gałczyńskiego*, [w:] *Konstanty Ildefons Gałczyński znany i nieznan...*, dz. cyt., s. 56-65.

³⁹ M. Wyka, *Gałczyński a kultura popularna*, [w:] *Gałczyński po latach*, dz. cyt., s. 32. Badania Wyki nie doczekały się kontynuacji, pomimo że problematyka ta domaga się ujęć krytycznych zarówno z perspektywy socjologicznej, jak i filozoficznej.

⁴⁰ S. Stabro, *Pomiędzy diariuszem a dziennikiem*, dz. cyt., s. 642-643; E. Górecka, *Wiara i język*, dz. cyt., s. 193-197.

⁴¹ E. Sidoruk, *Groteska w poezji Dwudziestolecia. Leśmian – Tuwim – Gałczyński*, Białystok 2004, s. 234 i dalsze. Zagadnieniu temu poświęcone jest studium Andrzeja Lama: *Inkrustacja, parodia i parafraza w liryce Gałczyńskiego*, [w:] *Mag w cylindrze*, dz. cyt., s. 7-26.

⁴² E. Sidoruk, dz. cyt., s. 242-244.

Zdaniem Edwarda Kasperskiego bowiem, poeta „demonstracyjnie wielojęzyczny i wielokulturowy”⁴³, wykorzystując groteskę w sobie właściwy sposób dokonał prefiguracji hedonistycznego i prezentacyjnego postmodernizmu⁴⁴.

Duchowość w twórczości autora *Niobe* doczekała się obszerniejszego krytycznego omówienia dopiero w pracach, w których dominuje perspektywa antropologii literatury i socjografii literackiej. Warto o nich wspomnieć chociażby przez fakt, że umożliwiły one reinterpretacje odsłaniające związki światoodczucia poety i jego twórczości z egzystencjalizmem⁴⁵ oraz personalizmem chrześcijańskim⁴⁶. Ustalenia Jerzego S. Ossowskiego zaowocowały konkretyzacjami, w których dostrzeżenie związku pomiędzy przekonaniami poety oraz jego pisarstwa z personalizmem Mounierowskim pozwoliło na nowe odczytania takich dzieł, jak *Notatki z nieudanych rekolekcji paryskich*⁴⁷, *Listy z fiołkiem* oraz *Teatrzyk Zielona Gęś*⁴⁸.

Niewątpliwie zmiany, jakie objęły kulturę polską – w tym krytykę – po 1989, umożliwiły nowe odczytania liryki Gałczyńskiego poprzez badania skupione wokół konkretnych utworów, także publikowanych po raz pierwszy, ale też przy okazji ustaleń dotyczących zagadnień szerszych, jak np. wspomniana praca Elżbiety Sidoruk poświęcona grotesce w poezji Dwudziestolecia (Leśmiana, Tuwima

⁴³ E. Kasperski, *Postmodernista? O groteskach K.I. Gałczyńskiego*, [w:] *Mag w cylindrze*, dz. cyt., s. 90.

⁴⁴ Tamże, s. 95.

⁴⁵ J. S. Ossowski, *Głosy do egzystencjalizmu K.I. Gałczyńskiego*, [w:] *Gałczyński po latach*, dz. cyt., s. 99-124. Poszerzoną wersję tego studium stanowi następujący tekst: J.S. Ossowski, *Prolegomena do egzystencjalizmów Gałczyńskiego*, [w:] tenże, *Sprawa Gałczyńskiego*, dz. cyt., s. 281-328.

⁴⁶ Tamże, s. 312-325.

⁴⁷ Tamże, s. 324.

⁴⁸ Tamże, s. 318.

i Gałczyńskiego). Ustalenia te korespondują ze szkicami poświęconymi problematyce duchowości i wiary, obejmując również intymistykę⁴⁹.

W obrębie krytyki ukierunkowanej na rekodowanie, pojawiają się prace dotyczące związków poezji Gałczyńskiego z socrealizmem. Intensyfikacja tych zainteresowań, uzasadniona przemianami społecznymi, zaowocowała ustaleniami, których publikacja przyczyniła się do pogłębienia wiedzy o twórczości poety, ale nie powstała dotychczas żadna monografia na ten temat. Refleksje odnoszące się do tego aspektu twórczości poety można znaleźć w publikacjach poświęconych poezji socrealistycznej autorstwa Teresy Wilkoń⁵⁰, Wojciecha Tomasika⁵¹. Ustalenia dokonane przez tych badaczy odślaniają uobecniające się w liryce Gałczyńskiego tropy poetyki socrealistycznej⁵², perswazyjność sąsiadującą z refleksjami na temat sztuki⁵³, poetyckimi obrazami poety – twórcy, który poświęca poezję w imię wyższych wartości⁵⁴, socrealistyczne ideały sztuki⁵⁵ oraz relacje pomiędzy socrealizmem w jego poezji a genologią⁵⁶. Ten obszar twórczości Gałczyńskiego ujawnia się także w pracach innych autorów przy okazji badań nad wybranymi problemami – na przykład polską poezją poświęconą śmierci Stalina

⁴⁹ Por. przypis 21, 23.

⁵⁰ T. Wilkoń, *Polska poezja socrealistyczna w latach 1949-1955*, Gliwice 1992.

⁵¹ W. Tomasik, *Słowo o socrealizmie*, dz. cyt.; W. Tomasik, *Inżynieria dusz. Literatura realizmu socjalistycznego w planie „propagandy monumentalnej”*, Wrocław 1999.

⁵² Autorka przywołuje poezję Gałczyńskiego, omawiając konwencje tematyczne (ojczyzna, walka o pokój, pochwałę sztuki Stalina) oraz stylistykę poezji produkcyjnej. T. Wilkoń, dz. cyt., s. 40, 45, 51, 52-53, 54, 67, 116.

⁵³ W. Tomasik, *Inżynieria dusz...*, s. 54, 143; T. Wilkoń, *Poematy Konstantego Ildefonsa Gałczyńskiego*, Katowice 2010, s. 61-75.

⁵⁴ W. Tomasik, *Słowo o socrealizmie*, dz. cyt., s. 35

⁵⁵ Tamże, s. 46-49.

⁵⁶ T. Wilkoń, dz. cyt.

oraz w monografiach, do jakich zaliczyć można *Słownik realizmu socjalistycznego*⁵⁷, w którym wielokrotnie poeta jest przywoływany. Poezja autora *Niobe* pojawia się na kartach słownika przy okazji omawiania zjawisk ogólnych (np. poezji, s. 209), oraz bardziej szczegółowych, jak genologia (ballada, s. 23; oda, s. 159; pieśń masowa, s. 190-191, 193; satyra, s. 308), kompozycja (obraz emigracji, s. 59, 66; kobiet, s. 100; inteligencji, s. 81, 83; wizerunek Lenina, s. 119-120 oraz Stalina, s. 321, 326), stylistyki (metaforyka, s. 137), zjawisk społecznych (zjawisko awansu społecznego, s. 18), życia literackiego (dyskusje literackie, s. 46, „Przekrój”, s. 238; „Szpilki”, s. 338, 341)⁵⁸. Niektóre z przywołanych problemów doczekały się również osobnych omówień, których autorzy uwzględnili poezję Gałczyńskiego. Obraz Stalina i jego śmierć w wierszach Gałczyńskiego⁵⁹ został rzetelnie zbadany przez Kazimierza Maciąga, który dostrzega w nich typowe dla socrealistycznego wariantu poezji funeralnej trzyczęściową kompozycję⁶⁰, przedstawianie generalisimusa jako bliskiego⁶¹, uwzględnia percepcję adresata⁶², ale też wskazuje na jego swoistą oryginalność, polegającą na przedstawieniu śmierci Stalina za pomocą chwytów poetyckich znanych z tradycji biblijnej⁶³. Wśród tekstów krytycznych rekonstruujących tę poezję, stanowiących pokłosie zainteresowań socrealizmem,

⁵⁷ *Słownik realizmu socjalistycznego*, red. Z. Łapiński i W. Tomasiak, Kraków 2004.

⁵⁸ Warto tu odnotować szkic Mariusza Zawodniaka poświęcony krytyce socrealistycznej pt. *Sprawa Gałczyńskiego* zamieszczony w pracy tegoż autora pt. *Literatura w stanie oskarżenia. Rola krytyki w życiu literackim socrealizmu*, Warszawa 1998, s. 98-114.

⁵⁹ Gałczyński poświęcił mu dwa utwory *Umarł Stalin* oraz *Stalin*.

⁶⁰ K. Maciąg, „Czyś mi ojcem był moim rodzonym...”. *Poeci polscy o śmierci Stalina*, [w:] *Socrealizm. Fabuły – Komunikaty – Ikony*, red. K. Stępnik, M. Piechota, Lublin 2006, s. 338-339.

⁶¹ Tamże, s. 341.

⁶² Tamże, s. 348-349.

⁶³ Por. tamże, przypis 15.

mieszczą się szkice poświęcone liryce kierowanej do dzieci. Jej tematyce i poetyce poświęcono kilka interesujących studiów, które odśloniły strategię poetyckie Gałczyńskiego w tej liryce, usytuowały je w strukturze publikacji w pismach dla dzieci⁶⁴. Skupienie na perswazyjności i komunikacji literackiej sprawiło, że weryfikacji uległy praktyki wydawców i redaktorów, zamieszczających w edycjach dla dzieci utwory przeznaczone dla dorosłych. Nieświadomość lub ignorancja odmienności wierszy dla dzieci i wierszy dziecięcych, zdaniem Alicji Baluch, przyczyniły się do wydania tomów kierowanych do dziecięcych odbiorców zawierających utwory Gałczyńskiego mieszczące się w drugim rodzaju wierszy⁶⁵. Szkic ten jest też dobrym przykładem tego, jak krytyka wolna od politycznych ograniczeń dokonuje przewartościowań.

Przyglądanie się obecności socrealistycznej topiki w wierszach „dziecięcych” pozwala określić relacje pisarstwa autora *Balu u Salomona* z ówczesną kulturą i ideologią, zarówno w obrębie poetyki – np. wskazać słowa–klucze metaforycznie lub metonimicznie odnoszące się do dziecka (np. słońce, kołyska, kotek, kwiatek, listek, kolor czerwony)⁶⁶, ale też dokonać rekonstrukcji wyłaniającego się z nich systemu aksjologicznego⁶⁷. Paradoksalnie – o miejscu twórczości Gałczyńskiego w kulturze powojennej dowiadujemy się z prac poświęconych obecności tego pisarstwa w podręcznikach i programach szkolnych⁶⁸.

⁶⁴ P. Nowak, M. Ryszkiewicz, *Socrealizm dla dzieci i młodzieży. Retoryczna analiza powieści oraz czasopism*, [w:] *Socrealizm. Fabuły – Komunikaty – Ikony*, dz. cyt., s. 195.

⁶⁵ Zob. A. Baluch, *Socrealistyczna topika w „dziecięcych” wierszach K.I. Gałczyńskiego*, [w:] *Dzieło i życie*, t. I, dz. cyt., s. 419.

⁶⁶ Tamże, s. 413–415.

⁶⁷ Tamże, s. 416.

⁶⁸ Por. R. Jedliński, *Miejsce Konstantego Ildefonsa Gałczyńskiego w podręcznikach języka polskiego dla szkół podstawowych*, [w:] *Dzieło i życie*, t. I, dz. cyt., s. 351–374; D. Orzeł, *Twórczość Konstantego Ildefonsa Gałczyńskiego w szkolnych programach nauczania*, tamże,

Funkcja epistemologiczna krytyki, szczególnie zaś rekodowanie, w publikacja powstałych po 1989 roku wykazuje znaczące związki z pracami, które *de facto* nie mieszczą się w obrębie krytyki literackiej. Wspomniane wcześniej publikacje dotyczące obecności pisarstwa Gałczyńskiego w edukacji szkolnej, uzupełniają teksty odnoszące się do miejsca twórczości autora *Niobe* w komunikacji literackiej. Niewątpliwie bowiem szkoła stanowi ważne ogniwo formowania uczestnika kultury, a ukształtowane przez nią kompetencje i oczekiwania czytelnicze nie pozostają bez wpływu na zainteresowanie sztuką – w tym dziełami Gałczyńskiego – w konsekwencji też pośrednio oddziałuje na ich obecność w publikacjach prasowych oraz edycjach książkowych.

W krytyce interesującego nas okresu twórczość autora *Listów z fiołkiem* jest łączona z mediami ważnymi dla kultury XX wieku. Relacja ta, mocno akcentowana przez Edwarda Balcerzana, który – jak pamiętamy – określał postawę twórczą Gałczyńskiego w okresie powojennym mianem „strategii korespondenta”⁶⁹, doczekała się po 1989 roku większego zainteresowania krytyków, co zaowocowało interesującymi ustaleniami. Nieomal równocześnie ukazały się dwie prace znacząco wzbogacające wiedzę o obecności twórczości Gałczyńskiego w kulturze literackiej okresu przedwojennego i powojennego. Jerzy S. Ossowski, skupiając uwagę na roli poety w wileńskim życiu literackim⁷⁰, utworach satyrycznych zamieszczanych

s. 375-410; B. Olszewska, A „Pieśń... „wciąż legendę niesie... („Pieśń o żołnierzach z *Westerplatte*” Konstantego Ildefonsa Gałczyńskiego w polonistycznej edukacji dzieci i młodzieży), [w:] *Po co nam Gałczyński*, dz. cyt., s. 77-89; M. Strońska, *Spotkania z Gałczyńskim w podręcznikach szkolnych*, tamże, s. 91-105.

⁶⁹ Zob. E. Balcerzan, *Poezja polska w latach 1939-1965*, cz. 1, dz. cyt., s. 107-138.

⁷⁰ J.S. Ossowski, „Szczęście w Wilnie. Miejsce Gałczyńskiego w życiu literacko-artystycznym miasta (1934-1936), [w:] tenże, *Szarlatanów nikt nie kocha*, dz. cyt., s. 153-194.

w „Cyruliku Warszawskim”⁷¹, satyrach wileńskich⁷², nie tylko zaproponował nowe konkretyzacje utworów poety powstałych przed 1939 rokiem⁷³ (niektóre przypominając po latach – np. *Mydło*), ale też odczytania te mocno powiązał z kulturą epoki i jej życiem społeczno-politycznym. Wskazanie paradygmatów wileńskiej satyry Gałczyńskiego (literackiego, społeczno-obyczajowego, polityczno-publicystycznego, groteskowo-ludycznego)⁷⁴ umożliwiło umieszczenie jego poezji w strukturze kultury i zarazem odsłoniło jej wyraźne i silne związki z mediami – wówczas prasą i radiem. Ten właśnie obszar aktywności artystycznej Gałczyńskiego, o którym, jak pamiętamy, Miłosz z przekąsem pisał, że nie może żyć bez publiczności⁷⁵, stał się przedmiotem badań Tomasza Stępnia, który refleksji krytycznej poddał już nie tylko przedwojenną, ale i powojenną twórczość pisarza oraz znacząco poszerzył obszar badań o nowe media, jak film i telewizję⁷⁶. Ustalenia Stępnia, dla których punktem wyjścia było powiązanie twórczości poety ze zmianami, jakimi podlegała kultura w dwudziestoleciu coraz bardziej przeobrażająca się z kultury werbalnej w kulturę audiowizualną⁷⁷, wzbogaciły wiedzę o twórczości Gałczyńskiego chociażby przez fakt, że w jego odczytaniach wyraźnie akcentowany jest kontekst medialny. Refleksje nad miejscem dzieł autora *Balu u Salomona* w komunikacji

⁷¹ J.S. Ossowski, „UTALENTOWANY literat, publicysta, poeta, młody, lat 22, przystojny, inteligentny...” *Satyryk „Cyrulika Warszawskiego”*, [w:] tamże, s. 70-101.

⁷² J.S. Ossowski, „Gdyby Mickiewicz był Mackiewiczem”. *Satyry wileńskie*, [w:] tamże, s. 195-221.

⁷³ Zasadą badacza jest też wykaz pierwodruków. Zob. J.S. Ossowski, *Aneks dokumentacyjny*, [w:] tenże, *Szarlatanów...*, dz. cyt., s. 338-345.

⁷⁴ J.S. Ossowski, „Gdyby Mickiewicz był Mackiewiczem”..., dz. cyt., s. 217-218.

⁷⁵ Cz. Miłosz, *Zniewolony umysł*, dz. cyt., s. 141.

⁷⁶ T. Stępień, *Gałczyński i media*, Katowice 2005.

⁷⁷ M. Hopfinger, *Między reprodukcją a symulacją rzeczywistości. Problemy audiowizualności i percepcji*, [w:] *Kultura audiowizualna u progu XXI wieku*, Warszawa 1997, s. 17-23.

literackiej implikowała także konieczność uwzględnienia aparatu komunikacji kulturowej oraz jej technologii i instytucjonalizacji⁷⁸. Takie ujęcie pozwoliło wykazać w strukturze utworów Gałczyńskiego elementy związane z medium⁷⁹, w którym miały być prezentowane, wskazać poetyckie ślady fascynacji poety nowymi formami komunikacji (np. kinem)⁸⁰ oraz próby scenopisarskie (*Chrystusowy atleta poświęcony Andrzejowi Boboli*)⁸¹. Niewątpliwie taka perspektywa wskazała kolejnym pokoleniom krytyków drogę do weryfikowania wiedzy o twórczości Gałczyńskiego. Przemiana kultury audiowizualnej w multimedialną⁸² otwiera przed sztuką nowe możliwości – spuścizna poety funkcjonować może na wiele sposobów – w obrębie nowych mediów i systemów semiotycznych, nowych form percepcji – tym samym nowy kontekst wymusi odmienne sposoby konkretyzacji.

Na koniec wypada jeszcze wspomnieć o zjawisku znamienym dla krytyki Gałczyńskiego po 1989 roku. Powstały bowiem wówczas szkice, których autorzy, przyglądając się jego biografii, zweryfikowali interpretacje utworów z nią powiązanych, wielokrotnie przywoływanych w pracach innych badaczy, często też współtworzących legendę pisarza. Taka trajektoria myśli przyczyniła się jednocześnie do odsłonięcia paradoksów powojennej polityki w Polsce uporczywie wplątującej sztukę w działania propagandowe oraz łączącej ją z komunikacją literacką, w obrębie której odbiorcy niekiedy mamieni są *quasi*-legendami, zaspokajającymi potrzeby wykraczające poza estetykę. Przykładem pierwszego zjawiska są dzie-

⁷⁸ Por. T. Stępień, *Gałczyński i media*, dz. cyt., s. 10-13.

⁷⁹ Np. *Zielona gęś* w na łamach „Przekroju”. Por. tamże, s. 138, 146.

⁸⁰ Tamże, s. 256-265.

⁸¹ Tamże, s. 269-306. W *Aneksie* zamieszczony jest tekst scenariusza.

⁸² M. Hopfinger, dz. cyt., s. 23-32.

ła Gałczyńskiego pisane w Praniu, które znalazły się w spektrum zainteresowania Zbigniewa Chojnowskiego. Przekonująco wykazał on, że „legenda mazurska” wyrosła z potrzeb politycznych PRL⁸³, powstała po śmierci poety, podtrzymywana zwłaszcza przez córkę⁸⁴ oraz Andrzeja Drawicza⁸⁵ odcisnęła piętno na interpretacjach jego dzieł (*Kronika olsztyńska*, *Dzikię wino*, *Pieśni*). Dialog z wcześniejszymi odczytaniem, dla których znaczącą rolę odgrywał kontekst biograficzny i społeczno-polityczny, pozwolił na nowo spojrzeć na dzieła Gałczyńskiego, ale również pokazać mechanizm tworzenia legend literackich na doraźne potrzeby polityki oraz specyfikę polskiej kultury literackiej okresu powojennego. Podobne ustalenia dokonane zostały – w odniesieniu do „szczecińskiego” okresu poety przez Roberta Cieślaka⁸⁶ i utworów z nim niekiedy mylnie łączonych lub tematycznie związanych⁸⁷.

Drugi przykład krytyki skupionej wokół kreacji legend zaciemniających sens niektórych utworów Gałczyńskiego oraz fałszujących jego biografię, uzmysławia trwałą potrzebę hagiografii niezależnie od czasów i kultury. Szkic Joanny Pyszny prezentujący formowanie legendy śmierci poety⁸⁸, jednocześnie pokazuje proces nadinterpretacji⁸⁹.

⁸³ Z. Chojnowski, *W środku i wokół „mazurskiej” legendy Konstantego I. Gałczyńskiego*, [w:] tenże, *Od biografii do recepcji*. Ernst Wichert, *Konstanty I. Gałczyński, Zbigniew Herbert na Warmii i Mazurach*, Olsztyn 2011, s. 107, 111-116, 121-133.

⁸⁴ Zob. K. Gałczyńska, *Konstanty syn Konstantego*, dz. cyt., s. 132-160; K. Gałczyńska, *Zielony Konstanty*, dz. cyt., s. 277-298, 301-304, 320-328, 336-344.

⁸⁵ A. Drawicz, *Konstanty Ildefons Gałczyński*, Warszawa 1968, s. 203-212.

⁸⁶ R. Cieślak, *Spojrzenia (na) Gałczyńskiego*, „Pogranicza” 2003, nr 4, s. 16-30.

⁸⁷ Tamże, s. 20-23.

⁸⁸ J. Pyszny, *Legenda śmierci Konstantego Ildefonsa Gałczyńskiego*, [w:] *Po co nam Gałczyński?*, dz. cyt., s. 7-22.

⁸⁹ Por. U. Eco, *Nadinterpretowanie tekstów*, [w:] U. Eco, R. Rorty, J. Culler, Ch. Brooke-Rose, *Interpretacja i nadinterpretacja*, red. S. Collini, tłum. T. Biedroń, Kraków 1996, s. 49-50.

Zasługi krytyki literackiej powstałej po 1989 roku dla twórczości Gałczyńskiego są nie do przecenienia. Refleksja nad nią w nowych warunkach społeczno-politycznych sprawiła bowiem, że obraz jego twórczości, a czasem także i biografii, znacznie się wzbogacił. Funkcja epistemologiczna najczęściej uobecniała się w formie rekodowania, które dynamizowało dialog z wcześniejszymi interpretacjami oraz wyobrażeniami o kulturze wieku, sporadycznie zaś przybierała postać odczytania ineditów. Przywołane przeze mnie biegunowe zainteresowania krytyków – duchowość/religijność oraz związki z socrealizmem – z jednej strony demaskują przekłamania wcześniejszych konkretyzacji, z drugiej zaś odsłaniają niejednoznaczność sensów utworów znanych (np. *Poemat dla zdrajcy*), bogactwo ukrytych znaczeń (np. *Niobe*), erudycję poety, jego gry z różnymi obiegami kultury, dyskretnie odsłanianą duchowość. Wobec takiej różnorodności odczytań twórczości pisarza, szczególnie gdy pod uwagę weźmiemy obfitość interpretacji powstałych przed 1989 rokiem, nieuchronne było pojawienie się szkiców metakrytycznych⁹⁰, oddających dynamikę dialogu nad twórczością artysty świadomego swej odrębności i tego, że jest ona nieustannie źródłem nieporozumień⁹¹.

Bibliografia

- Arno A., *Konstanty Ildefons Gałczyński. Niebezpieczny poeta*, Kraków 2013.
Balcerzan E., *Poezja polska w latach 1939-1965, cz. I, Strategie liryczne*, Warszawa 1984.

⁹⁰ Zob. J.S. Ossowski, *Między mitem i kultem*, [w:] tenże, *Sprawa Gałczyńskiego*, dz. cyt., s. 101-126.

⁹¹ W wierszu pt. *Nieporozumienia* (1929) poeta pisał: „Jedni mówią: on jest nasz!/ drudzy mówią: on jest nasz!/ A ja jestem tylko twój, jedyna”. K.I. Gałczyński, *Nieporozumienia*, [w:] tenże, *Dzieła w pięciu tomach*, t. I, dz. cyt., s. 437.

- Baluch A., *Socrealistyczna topika w „dziecięcych” wierszach K.I. Gałczyńskiego*, [w:] *Dzieło i życie*, t. I, red. A. Kulawik i J.S. Ossowski, Kraków 2005.
- Biliński K., *Apokalipsa według Konstantego Ildefonsa Gałczyńskiego*, [w:] *Konstanty Ildefons Gałczyński znany i nieznan*. *Studia i szkice*, red. A. Gomółka, Katowice 2005.
- Biliński K., *Motywy biblijne w poezji Konstantego Ildefonsa Gałczyńskiego*, [w:] *Dzieło i życie Konstantego Ildefonsa Gałczyńskiego*, t. II, red. A. Kulawik i J.S. Ossowski, Kraków 2005.
- Błoński J., *Gałczyński 1945-1953*, Warszawa 1955.
- Błoński J., *Oblicza świata*, [w:] *tenże, Poeci i inni*, Kraków 1956.
- Błoński J., *Odmarsz*, Kraków 1978.
- Buttler D., *Groteskowa struktura słowna „Porfiriona Osiełka”*, „Przegląd Humanistyczny” 1974, nr 6.
- Chojnowski Z., *W środku i wokół „mazurskiej” legendy Konstantego I. Gałczyńskiego*, [w:] *tenże, Od biografii do recepcji. Ernst Wichert, Konstanty I. Gałczyński, Zbigniew Herbert na Warmii i Mazurach*, Olsztyn 2011.
- Cieślak R., *Spojrzenia (na) Gałczyńskiego*, „Pogranicza” 2003, nr 4.
- Drawicz A., *Konstanty Ildefons Gałczyński*, Warszawa 1968.
- Dzieło i życie Konstantego Ildefonsa Gałczyńskiego*, t. I/II, red. A. Kulawik i J.S. Ossowski, Kraków 2005.
- Eco U., *Nadinterpretowanie tekstów*, [w:] U. Eco, R. Rorty, J. Culler, Ch. Brooke-Rose, *Interpretacja i nadinterpretacja*, red. S. Collini, tłum. T. Biedroń, Kraków 1996.
- Gałczyńska K., *Gałczyński*, Wrocław 2000.
- Gałczyńska K., *Krótką historią „Notatnika”*, [w:] K.I. Gałczyński, *Dzieła wybrane*, wyb., oprac. i przypisy K. Gałczyńska, Warszawa 2002.
- Gałczyńska K., *Srebrna Natalia*, Warszawa 2006.
- Gałczyńska K., *Zielony Konstanty, czyli opowieść o życiu i poezji Konstantego Ildefonsa Gałczyńskiego*, Warszawa 2000.
- Gałczyński K.I., *Dlaczego ogórek nie śpiewa*, wyb. K. Gałczyńska, Warszawa 2003.

Gałczyński K.I., *Dzieła w pięciu tomach*, t. I, red. K. Gałczyńska, B. Kowalska, Warszawa 1979.

Gałczyński K.I., *Kronika olsztyńska*, Bielsko-Biała 2001.

Gałczyński K.I., *Madonna. Wiersze dla Natalii*, wybór i posł. K. Gałczyńska, Warszawa 2005.

Gałczyński K.I., *Mężczyzna w damskim kapeluszu. Próby teatralne*, red. M. Nalewski, Warszawa 2015.

Gałczyński K.I., *Szarlatanów nikt nie kocha. Wiersze zebrane*, t. 1, Warszawa 2014.

Gałczyński K.I., *Wielkanoc Jana Sebastiana Bacha*, Warszawa 1996.

Gałczyński K.I., *Wiersze z Prania*, wyb., posł. i noty K. Gałczyńska, Warszawa 2005.

Gałczyński K.I., *W sprawie Bu i Af: wiersze dla dzieci*, Warszawa 2008.

Gałczyński po latach. Sympozjon Neapol 23-24 maja 2003, red. J. Żurawska, Kraków-Neapol 2004.

Gałczyński znany i nieznan. Studia i szkice, red. A. Gomóła, Katowice 2005.

Gomóła A., *Konstantego Gałczyńskiego zabawa z przeszłością*, [w:] *Obraz minulości v současné česke a polské literatuře/ Obraz przeszłości we współczesnej literaturze czeskiej i polskiej*, red. J. Heczko, L. Martinek, Katowice-Opava 2006.

Gomóła A., *Mistrza Konstantego postawa wobec życia. Biofilia jako strategia poetycka*, [w:] *Dzieło i życie Konstantego Ildefonsa Gałczyńskiego*, t. I, red. A. Kulawik i J.S. Ossowski, Kraków 2005.

Górecka E., *Aksjologia a emocje. O poezji Gałczyńskiego*, [w:] *Historyczne i współczesne aspekty badań nad kulturą muzyczną i poezją*, red. B. Bonna, Bydgoskie Towarzystwo Naukowe, Prace Wydziału Nauk Humanistycznych, Prace Komisji Sztuki, Bydgoszcz 2012.

Górecka E., *Stracić miejsce – zyskać świat? O wojennej odysei Gałczyńskiego/ Den Ort verlieren – die Welt gewinnen? Über die Kriegs-Odyssee Gałczyńskis* (w druku).

Górecka E., *Wiara i język. O Notatniku Konstantego Ildefonsa Gałczyńskiego*, [w:] *Literatura i wiara*, red. A. Sulikowski, Szczecin 2009.

Górecka E., *Wizja teatru w „Notatniku” Konstantego Ildefonsa Gałczyńskiego*, [w:] *Między teatrem a światem. W kręgu problemów dramatu, sztuki scenicznej i teatralizacji kultury*, red. R. Strzelecki, Bydgoszcz 2010.

Hopfinger M., *Między reprodukcją a symulacją rzeczywistości. Problemy audiowizualności i percepcji*, [w:] *taż, Kultura audiowizualna u progu XXI wieku*, Warszawa 1997.

Jedliński R., *Miejsce Konstantego Ildefonsa Gałczyńskiego w podręcznikach języka polskiego dla szkół podstawowych*, [w:] *Dzieło i życie Konstantego Ildefonsa Gałczyńskiego*, t. I, red. A. Kulawik i J.S. Ossowski, Kraków 2005.

Kamieńska A., *Szczęście artysty*, „Życie Literackie” 1973, nr 49.

Kasperski E., *Postmodernista? O groteskach K. I. Gałczyńskiego*, [w:] *Mag w cylindrze. O pisarstwie K.I. Gałczyńskiego*, red. J. Rohoziński, Pułtusk 2004.

Kulawik A., „*Bal u Salomona*” – próba określenia wrażliwości poetyckiej Gałczyńskiego, „*Poezja*” 1973, nr 12.

Kulawik A., *Bal i Arkadia – dwa kluczowe motywy liryki K.I. Gałczyńskiego*, „*Przegląd Humanistyczny*” 1974, nr 6.

Kulawik A., „*Kolczyki Izoldy*” – obrachunek Gałczyńskiego z mitami narodowymi, „*Poezja*” 1974, nr 6.

Kulawik A., *Konstanty Ildefons Gałczyński*, Wrocław 1977.

Kulawik A., *Niobe. Poetycki traktat o sztuce*, „*Poezja*” 1973, nr 12.

Kulawik A., *Uwertura Gałczyńskiego do poematu „Niobe”*, „*Ruch Literacki*” 1968, nr 1.

Lam A., *Inkrustacja, parodia i parafraza w liryce Gałczyńskiego*, [w:] *Mag w cylindrze. O pisarstwie K.I. Gałczyńskiego*, red. J. Rohoziński, Pułtusk 2004.

Lichański J.Z., *Niobe Konstantego Ildefonsa Gałczyńskiego „Ty jesteś moja światłość świata...”*, Kraków 2015.

Lubas-Bartoszyńska R., *Kamyki autobiograficznej mozaiki poetyckiej K.I. Gałczyńskiego*, [w:] *Dzieło i życie Konstantego Ildefonsa Gałczyńskiego*, t. I, red. A. Kulawik i J.S. Ossowski, Kraków 2005.

Maciąg K., „Czyś mi ojcem był moim rodzonym...”. *Poeci polscy o śmierci Stalina*, [w:] *Socrealizm. Fabuły – Komunikaty – Ikony*, red. K. Stępnik, M. Piechota, Lublin 2006.

Mag w cylindrze. O pisarstwie K.I. Gałczyńskiego, red. J. Rohoziński, Pułtusk 2004.

Matuszewski R., „Niobe” i „Wit Stwosz”, „Nowa Kultura” 1952, nr 5.

Międzyrzecki A., O „Porfirionie Osiełku”, „Nowa Kultura” 1958, nr 4.

Miłosz Cz., *Prywatne obowiązki*, Olsztyn 1990.

Miłosz Cz., *Rozmowy polskie 1999-2004*, Kraków 2010.

Miłosz Cz., *Zniewolony umysł*, Kraków 2004.

Nowak P., Ryszkiewicz M., *Socrealizm dla dzieci i młodzieży. Retoryczna analiza powieści oraz czasopism*, [w:] *Socrealizm. Fabuły – Komunikaty – Ikony*, red. K. Stępnik, M. Piechota, Lublin 2006.

Olszewska B., A „Pieśń... „wciąż legendę niesie... „Pieśń o żołnierzach z Westerplatte” Konstantego Ildefonsa Gałczyńskiego w polonistycznej edukacji dzieci i młodzieży, [w:] *Po co nam Gałczyński. Studia i szkice*, red. P. Kowalski i K. Łeńska-Bąk, Opole 2005.

Orzeł D., *Twórczość Konstantego Ildefonsa Gałczyńskiego w szkolnych programach nauczania*, [w:] *Dzieło i życie Konstantego Ildefonsa Gałczyńskiego t. I.*, red. A. Kulawik i J.S. Ossowski, Kraków 2005.

Ossowski J.S., „Gdyby Mickiewicz był Mackiewiczem”. *Satyry wileńskie*, [w:] tenże, *Szarlatanów nikt nie kocha. Studia i szkice o Gałczyńskim*, Kraków 2006.

Ossowski J.S., *Szczęście w Wilnie. Miejsce Gałczyńskiego w życiu literacko-artystycznym miasta (1934-1936)*, [w:] tenże, *Szarlatanów nikt nie kocha. Studia i szkice o Gałczyńskim*, Kraków 2006.

Ossowski J.S., „UTALENTOWANY literat, publicysta, poeta, młody, lat 22, przystojny, inteligentny...” *Satyryk „Cyrulika Warszawskiego”*, [w:] tenże, *Szarlatanów nikt nie kocha. Studia i szkice o Gałczyńskim*, Kraków 2006.

Ossowski J.S., *Aneks dokumentacyjny*, [w:] tenże, *Szarlatanów nikt nie kocha. Studia i szkice o Gałczyńskim*, Kraków 2006.

Ossowski J.S., *Głosy do egzystencjalizmu K.I. Gałczyńskiego*, [w:] *Gałczyński po latach. Sympozjon Neapol 23-24 maja 2003*, red. J. Żurawska, Kraków-Neapol 2004.

Ossowski J.S., *Sprawa Gałczyńskiego. Szkice z antropologii kultury literackiej*, Kielce 2011.

Po co nam Gałczyński? Studia i szkice, red. P. Kowalski i K. Łeńska-Bąk, Opole 2005.

Pozdrowienia dla Czarodzieja. Korespondencja K.I. Gałczyńskiego, wybór, wstęp i komentarze K. Gałczyńska, Warszawa 2005.

Pyszny J., *Legenda śmierci Konstantego Ildefonsa Gałczyńskiego*, [w:] *Po co nam Gałczyński. Studia i szkice*, red. P. Kowalski i K. Łeńska-Bąk, Opole 2005.

Radziwon M., *Listy Nawskrośpoety*, „Gazeta Wyborcza” 25 stycznia 2005.

Sidoruk E., *Groteska w poezji Dwudziestolecia. Leśmian – Tuwim – Gałczyński*, Białystok 2004.

Skarbowski J., *Poezjo-muzyka Konstantego Ildefonsa Gałczyńskiego*, [w:] tenże, *Literatura-muzyka. Zbliżenia i dialogi*, Warszawa 1981.

Sławiński J., *Funkcje krytyki literackiej*, [w:] tenże, *Dzieło, język, tradycja*, Kraków 1998.

Sławiński J., *Krytyka literacka jako przedmiot badań historycznoliterackich*, [w:] tenże, *Próby teoretycznoliterackie*, Kraków 2000.

Słownik realizmu socjalistycznego, red. Z. Łapiński i W. Tomasik, Kraków 2004.

Stabro S., *Pomiędzy diariuszem a dziennikiem. Życie nie całkiem na niby... O „Notatniku” obozowym K.I. Gałczyńskiego*, [w:] *Dzieło i życie Konstantego Ildefonsa Gałczyńskiego*, t. I, red. A. Kulawik i J.S. Ossowski, Kraków 2005.

Stawar A., *O Gałczyńskim*, Warszawa 1959.

Stępień T., *Gałczyński i media*, Katowice 2005.

Strońska M., *Spotkania z Gałczyńskim w podręcznikach szkolnych*, [w:] *Po co nam Gałczyński. Studia i szkice*, red. P. Kowalski i K. Łeńska-Bąk, Opole 2005.

Szymański W. P., *Konstanty Ildefons Gałczyński: „Wjazd na wielorybie”*, [w:] *Liryka polska. Interpretacje*, red. J. Prokop, J. Sławiński, Kraków 1971.

Tomasik W., *Inżynieria dusz. Literatura realizmu socjalistycznego w planie „propagandy monumentalnej”*, Wrocław 1999.

Tomasik W., *Słowo o socrealizmie. Szkice*, Bydgoszcz 1993.

Wilkoń T., *Poematy Konstantego Ildefonsa Gałczyńskiego*, Katowice 2010.

Wilkoń T., *Polska poezja socrealistyczna w latach 1949-1955*, Gliwice 1992.

Wyka M., *Gałczyński a kultura popularna*, [w:] *Gałczyński po latach. Sympozjon Neapol 23-24 maja 2003*, red. J. Żurawska, Kraków-Neapol 2004.

Wyka M., *Gałczyński a wzory literackie*, Warszawa 1970.

Wyka M., *Wstęp*, [w:] K.I. Gałczyński, *Wybór poezji*, oprac. M. Wyka, Wrocław 1982.

Wyka M., *Wstęp*, do K.I. Gałczyński, *Wybór poezji*, oprac. M. Wyka, Warszawa-Wrocław-Kraków 2003.

Zarębianka Z., *Epifania negatywna w „Notatkach z nieudanych rekolekcji paryskich”*, [w:] *Dzieło i życie Konstantego Ildefonsa Gałczyńskiego*, t. 2, red. A. Kulawik i J.S. Ossowski, Kraków 2005.

Zarębianka Z., *Epifania negatywna w „Notatkach z nieudanych rekolekcji paryskich”*, [w:] *taż, Czytanie sacrum*, Kraków-Rzym 2008.

Zawodniak M., *Sprawa Gałczyńskiego*, [w:] *tenże, Literatura w stanie oskarżenia. Rola krytyki w życiu literackim socrealizmu*, Warszawa 1998.

Summary

Literary criticism after 1989 proved to be important for the legacy of the poet. Reflection on criticism in the new socio-political conditions enriched the image of his literary achievements. The epistemological function of criticism was most frequently present in the form of recoding which stimulated a dialogue with earlier interpretations and perceptions of culture. Occasionally, it took the form of interpreting unpublished literary works. The interests of critics – spirituality/religiousness and the connection with socialist realism – on

the one hand, expose distortions of previous specifications, and on the other hand, reveal the ambiguity of the meaning of literary works known for their abundance of hidden meanings, erudition of the poet, the poet's play with the circulation of culture as well as discretely revealed spirituality. The diversity of interpretations of the poet's works contributed to an emergence of metacritic drafts representing the dynamics of the dialogue about the literary output of the artist who was aware of his distinctness and ambivalent interpretation of his works.